Aydın Sayılı (1913-1993)

Aydın Sayılı 2 Mayıs 1913'te İstanbul'da doğdu. Ailesi aslen Gaziantep kökenliydi. Dedesi Abdülkadir Efendi oğullarına daha iyi bir tahsil sunmak için 1889'da İstanbul'a taşınmıştı. Babası Abdurrahman Sayılı (1875-1954) Trablusgarp'ta görev yapmış ve Kurtuluş Savaşı sırasında İstanbul'a dönerek Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın çevresine katılmıştı. Aile fertleri Cumhuriyet'in ilanından sonra Ankara'ya geldi. Annesi Suat Sayılı (1889-1951) ise ev hanımıydı. Sayılı'nın iki ablası vardı. Pirâye (Sayılı) Arıcanlı (1909-1996) ve Gündüz Sayılı (1911-1995). Pirâye Arıcanlı hâkim ve Gündüz Sayılı ise matematik öğretmeniydi.

Sayılı 1914'te babasının Tahran'a Başkonsolos olarak görevlendirilmesi nedeniyle ilk yıllarını İran'da geçirdi. Burada Farsça ve İngilizce dersleri alarak Fars Edebiyatı öğrendi. Kurtuluş Savaş sonrasında ailesiyle İstanbul'a geldi. Bu sırada altı yaşındaydı ve bir okula başladı. Aile 1925'te Ankara'ya göç etti ve Sayılı, Anafartalar Caddesi'ndeki Gazi Mustafa Kemal İlk Mektebi'nin dördüncü sınıfına yazıldı. 1927'de burayı bitirerek ve Ankara Erkek Lisesi'nde eğitimine devam etti.

Aydın Sayılı'nın ilk ve orta öğreniminde sınıf arkadaşı olan, Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Üroloji Anabilim Dalı eski Başkanı Prof. Dr. İhsan Günalp, Atatürk'ün Ankara Lisesi'ni ziyareti hakkında şunları söylemiştir: *"1933 Yılı Haziran ayında, Ankara Erkek Lisesi son sınıf mezuniyet sınavlarımız (bakalorya) başladı. Tarih, coğrafya sınavı sözlü olarak yapılacaktı. Sınav günü Büyük İnsan Atatürk'ün (o tarihlerde kendilerine Gazi Hazretleri diye hitap edilirdi) imtihana geleceği belirtildi. Sınıf arkadaşlarım etrafa dağıldı. Ben bahçede Atatürk'ün gelmesini beklerken, tarih hocamız Samih Nafiz Bey uzaktan beni çağırdı ve imtihana aldılar. Henüz Atatürk gelmemişti. Sınavda sadece Afet Hanım (Afet İnan), Lise Müdürü, Tarih Hocamız Samih Nafiz Bey, coğrafya hocamız Hüseyin Sahir Bey vardı. Benim imtihanım bitti, çıktım. Biraz sonra Büyük Atatürk geldi. Çok şık, koyu deniz mavisi bir elbise giyinmişlerdi. Yanlarında, zamanın Millî Eğitim Bakanı (zamanın deyimiyle Maarif Vekili) Doktor Reşit Galip Bey de bulunuyordu. İmtihan başladı, sıra Aydın'a geldi."*

Ord. Prof. Dr. Aydın Sayılı, yaşamındaki bu tarihsel unutulmaz olayı, *"Atatürk'le Bir Sınav Anısı"* başlığı ile şöyle anlatmıştır:

"Atatürk, lise ve yüksekokullarımızı zaman zaman ziyaret etmiştir. Bu arada 1933 yılında Atatürk Lisesi (o zamanki Ankara Erkek Lisesi) tarih- coğrafya ve yurt bilgisi okul bitirme sınavımıza geldi. Sınav sözlü idi ve lise 1, 2 ve 3'üncü sınıfların tarih ve coğrafya ders konularının tümünü kapsamakta olduğu gibi, yurt bilgisi dersini de içermekte idi.

Atatürk bu sınava Milli Eğitim Bakanı, Ankara Valisi, Ankara Garnizon Komutanı ve diğer birtakım seçkin kişileri içine alan yirmi kişiye yakın bir grup eşliğinde gelmişti. Konusunun genişliği dolayısıyla sınavlar oldukça uzun sürüyordu. Ders gruplarını temsil eden üç okul hocamızla Ankara Kız Lisesi tarih ve coğrafya öğretmenleri sınav komisyonunu oluşturmakta idi. Atatürk'le Millî Eğitim Bakanı da katıldıkları sınavların cetvellerini imzaladılar. Atatürk sınav heyetinin en faal üyesi idi. Sınavda birçok soruları kendisi sorduğu gibi, hocaları soru sormaya davet eden de O idi.

Sınavları Atatürk tarafından yapılan öğrencilerden biri de bendim. Sınav benim için çok şanslı başladı. Çünkü tarih dersine ayrı bir ilgim vardı. Atatürk'te tarihi seven birisi olarak verdiğim cevaplardan çok memnun kalmıştı. Atatürk'ün bana sorduğu fikir sorularından bir başka grup da bizim o zamanki İktisadî politikamıza ilişkindi. Bunlarla ilgili olarak Sovyet Rusya rejimi hakkında da bazı sorular sordu. Bunlar dışında Eskiçağ, Yakın ve Orta Doğu, Orta Asya ve Ortaçağ Türk ve İslam, Osmanlı, Yeni ve Yakın Çağlar Avrupa tarihlerine ve İstiklâl Savaşımızın bazı kısımlarına ilişkin sorular da

Atatürk'ün bana sorduğu üçüncü grup soru olarak düşünülebilir. Fakat bunlara da gösterdiği tepkiler iyi idi.

Atatürk benim sınavımdan çok memnun kalmış. Bu sebeple Millî Eğitim Bakanına "bu öğrenci ile ilgilenin" şeklinde bir talimat vermiş. O zaman Millî Eğitim Bakanı olan Dr. Reşit Galip Bey, beni makamında kabul ederek bana sınavdaki başarımdan ve Atatürk'ün takdirini kazanmış olmamdan dolayı bir tebrik mektubu verdi ve yükseköğrenimime ilişkin bir planım olup olmadığını sordu. Ben kendisine su mühendisi olmak istediğimi söyledim. Fakat o bana daha geniş bir kültür tabanı üzerine oturan bir alanı seçmenin daha uygun olacağını söyleyerek, bana tarihçi olmamı önerdi ve bunda biraz ısrar etti. Ben asıl ilgi alanımın fizik olduğunu fakat tarihi de sevdiğimi söyleyerek konu üzerinde biraz düşüneceğimi ve annem ve babamla da konuyu konuşup danışmak ihtiyacını duyduğumu söyledim. Bu arada Millî Eğitim Bakanlığı bu konuya ciddiyetle eğilmiş ve tarih ile fen konularını bir araya getiren bir alan olarak, benim için bilim tarihinin uygun bir meslek olabileceğini düşünmüş. Mesele bu şekilde bana intikal edince ben de konuyu ciddiyetle zihnimde toparlamaya çalıştım.

Bütün bunlar, benim bilim tarihini meslek olarak seçmemin yolunu açmış oldu. Böylelikle, Atatürk'ün sınavıma gelmesi benim hayatımın seyri üzerinde büyük bir etki yapmış oldu. Atatürk hepimizin yaşamına yeni yön vermiş bir kişidir. Fakat benimki daha kişisel ve özel türden bir etki oldu. Atatürk sınavı işe karışmış olmasaydı su mühendisi olacaktım. Elbette ki o saha da çok önemli ve yararlı bir mesleği temsil ediyor. Fakat ben bilim tarihini ve üniversite hocalığı mesleğini seçmiş olmaktan çok memnunum. Bunda hiçbir zaman en küçük bir şüphem de olmadı."

Gazi Mustafa Kemal Atatürk, sınav çizelgesini*, "Aydın'ın notunu Çok eyi diye yazarak"* imzaladı.

Bu gelişmelerden sonra Aydın Sayılı, Millî Eğitim Bakanlığı'nın sınavlarına girdi ve sınavı kazanarak yükseköğretim yapmak üzere 1934'te Amerika Birleşik Devletleri'ne gönderildi. Harvard Üniversitesi, Fen ve Edebiyat Fakültesi'ne kaydını yaptırdı ve üç yıl sonra fizikten master derecesi aldı. Ardından bilim tarihi eğitimine başladı. O zamanlar "*Bilim Tarihi*" sadece birkaç üniversitede bulunuyordu ve Harvard bunlardan biriydi. Buranın kurucusu ise George Sarton'dı (1884-1956). 1936'da burada doktora çalışmalarına başlayan Sayılı, George Sarton'ın danışmanlığında *"İslam Dünyası'ndaki Bilimsel Gelişimin Tarihi"* alanında doktorasını tamamladı. 1942'de Bilim Tarihi alanında dünyada ilk doktora derecesini aldı. A. Sayılı doktora çalışması sırasında Sarton'un yanı sıra Alman asıllı astronomi tarihçisi Willy Hartner'dan (1905-1981) dersler aldı.

Türkiye'ye 1943'te dönen Sayılı, 1939'da Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi bünyesinde Prof. Dr. Olivier Labombre tarafından kurulan ve daha sonra Felsefe Enstitüsü adını alacak olan Felsefe bölümünde "*İlim Tarihi İlmî Yardımcılığı*"na atandı. 1943-1946 yılları arasında üç yıl süren vatani görevini tamamladı.

Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi 1946'da, Millî Eğitim Bakanlığı'ndan ayrılmış ve Ankara Üniversitesi'ne bağlanmıştı. Aynı yıl Sayılı burada Doçent oldu, 1952'de ise profesörlüğe yükselmiştir. Ordinaryüs Profesörlüğe ise 1958'de atanmıştır. Ayrıca Aydın Sayılı, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde Ordinaryüs Profesör unvanı tevcih edilen son akademisyen olmuştur.

Sayılı 1955'te kendi ifadesiyle *"dünyadaki bilim tarihi kürsülerinden en erkenlerinden ve Türkiye'deki ilk"* ifadesiyle Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi'nde bilim kürsüsünü kurdu. Aydın Sayılı hem bu kürsünün hem de 1974'te idari birim olarak Felsefe Bölümü'nün Başkanlığı'nı 1983'te emekli oluncaya kadar yürüttü. Sayılı, Ankara Üniversitesi'nde hizmet verdiği uzun yıllar boyunca üç doktora öğrencisi yetiştirdi. Bunlar; Sevim Tekeli Astronomi Tarihi, Esin Kâhya Doğa Bilimleri ve Tıp Tarihi, Melek Dosay ise Matematik Tarihi alanında doktoralarını yaptı. Emekli olduktan sonra 1983'ün

Ekim ayında Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu'na bağlı olan Atatürk Kültür Merkezi'nin Başkanlığı görevini 1993'te kadar sürdürdü. Sayılı 1947'de Türk Bilim Tarihi Kurumu'nun tam üyeliğine seçildi. 1957'de Uluslararası Bilim Tarihi Akademisi'nin muhabir üyesi, 1961'de aynı akademinin tam üyesi, 1962'de de buranın üç yıllığına başkanlığına getirildi.

Sayılı'nın dünya çapında taşıdığı ün, bilim dünyasına ve Türk Bilim Tarihi'nin gelişmesine verdiği desteklerden dolayı 1 Ocak 2009'da piyasaya sürülen yeni banknotlardan 5 Türk Lirası Banknotlarına fotoğrafı konuldu.

UNESCO'nun Orta Asya kültürleriyle ilgili çalışmalarının editörler komitesinde görev almış, birçok millî ve milletlerarası kongreye katılmıştır. Bunların bazıları şunlardır: XXII. Milletlerarası Şarkiyatçılar Kongresi (İstanbul 1951), 1953, 1956, 1959, 1962 ve 1974 yıllarında İsrail, İtalya, İspanya, Amerika Birleşik Devletleri ve Japonya'da yapılan Milletlerarası Bilim Tarihi Kongreleri, Amerikan Bilim Tarihi Kongresi (New York 1956), İbn Sînâ (Tahran 1954) ve Nasîrüddîn-i Tûsî (Tahran 1956) Kongreleri, Milletlerarası Bîrûnî'nin Bininci Doğum Yılı Kongresi (İslâmâbâd 1973) ve 1977'de Dünya Tâlim ve Terbiye Konseyi'nin düzenlediği III. Dünya Eğitim Konferansı'dır.

Ord. Prof. Dr. Aydın Sayılı'nın yayınları, nitelik ve nicelik bakımlarından olağanüstü bir çalışmayı yansıtan ürünlerdir. Sayılı'nın eserleri; kitap, bildiri, araştırma yazıları ve makalelerden ibaret olup yayınlarını Türkçe, İngilizce, Arapça ve Farsça gibi çeşitli dillerde kaleme almıştır. İlk yayını, Harvard Üniversitesi'nde öğrenci iken, ünlü *"Isis Dergisinde"* gerçekleşti. Bu çalışmada *"Türk Tıbbı"* konusunda İngilizce bir araştırma makalesi kaleme almıştır. Aydın Sayılı 80 yıllık yaşamında çok sayıda kitap, makale ve bildiri kaleme almış, ayrıca çok sayıda yayına editörlük yapmış birçok bilimsel çalışmanın öncüsü olmuştur.

Aydın Sayılı, Atatürk'ün en çok bilim anlayışını önemsemiş ve Türk bilim insanlarından da aynı hassasiyeti beklemiştir. Bu konu hakkında görüşlerini "*Hayatta En Hakiki Mürşid İlimdir"* adlı eserinde dile getirmiştir. Aydın Sayılı Türkçe ile de ilgilenmiş, Türkçe'nin bilim dili özelliklerine sahip olduğunu ortaya koymaya çalışmıştır. Hayatının dönüm noktasındaki kişi olan Atatürk hakkında ve onun bilimi üzerine yazmış olduğu yazılardan bazıları şunlardır: "Atatürk ve Bilim", Araştırma, Cilt 11, 1979, s. 13-17; "Atatürk, Bilim ve Üniversite", Belleten, Cilt 45, 1981, s. 27-42; "Batılılaşma Hareketimizde Bilimin Yeri ve Atatürk", Erdem, Cilt 1, Sayı 1, 1985, s. 11-24; "Review of Atatürk and the Modernization of Turkey", Erdem, Cilt 1, Sayı 3, 1986, s. 825-827; "Atatürk İdeolojisi", Erdem, Cilt 4, Sayı 12, 1988, s. 963-993; "Atatürk ve Temel Bilimler", Erdem, Cilt 4, Sayı 12, 1988, s. 933-961. Ayrıca 2008 yılında Sayılı'nın Atatürk ve bilim üzerine yazıları derlenerek ve Atatürk Kültür Merkezi'nce yayımlanmıştır.

Son yıllarında sağlık sorunları ile uğraşmak zorunda kalan Aydın Sayılı, Ankara Üniversitesi İbn-i Sina Hastanesi Üroloji Kliniğinde, sol böbrekte kanser teşhisiyle 12 Nisan 1990'da böbrek ameliyatı (sol nefrektomi) olmuştur. Aynı zamanda kalbinde (atrial fîbrilasyon) ve cildinde (lichen planus) belirli rahatsızlıkları başlamıştı. 15 Ekim 1993 Cuma günü saat 10:30 civarında evinin önündeki sokakta geçirdiği kalp krizi sonucu 80 yaşında vefat etmiştir. Cenazesi 18 Ekim 1993'te Ankara-Cebeci Asri Mezarlığı'nda toprağa verilmiştir.

Aldığı Ödüller ve Onur Üyelikleri:

-1973 Yılında Nikola Kopernik'in Doğumunun Beş Yüzüncü Yıldönümü Vesilesiyle Türkçe (Kopernik ve Anıtsal Yapıtı, 1973) ve İngilizce (Copernicus and his Monumental Work, 1973) iki yayınından dolayı Polonya Hükümeti tarafından *"Kopernik Madalyası"* verildi.

– Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırmalar Kurumu (TÜBİTAK) 1977 Hizmet Ödülü verildi.

– 1981 Yılında İstanbul Teknik Üniversitesi Bilim ve Teknoloji Tarihi Enstitüsü'nün Onur Beratı verildi.

– 1989 Yılında Die Deutsche Morgenlandische Gesselschaft (Alman Doğu Bilimciler

Derneği) Onur Üyeliğine seçildi.

– 1989 Yılında Türk Kütüphaneciler Derneği Onur Üyeliğine seçildi.

– 1990 Yılında Ankara-Atatürk Lisesi Eğitim Vakfı Onur Kurulu Üyeliğine seçildi.

– UNESCO Paris Merkezi'nin hazırlattığı *"Orta Asya Uygarlıkları Tarihi"* isimli dizinin hazırlanmasında görevli Uluslararası Editörler Komitesi'ne seçilen Ord. Prof. Dr. Aydın Sayılı'ya, kendi uzmanlık alanıyla çok ilişkili olan ciltlerini tamamlaması nedeniyle, UNESCO Genel Merkezi tarafından 1990 yılında *"Pandit Nahru Ödülü*" verildi.

– Türkiye İlim ve Edebiyat Eseri Sahipleri Meslek Birliği (İLESAM) 1993 yılında Hizmet Şeref Ödülü verildi.

Eserleri

- Hayatta En Hakiki Mürşit İlimdir, Ankara, 948.
- (Necati Lugal ile birlikte), Ebû Nasri'l-Fârâbî'nin Halâ Üzerine Makalesi, Fârâbî's Article on Vacuum, Ankara, 1951.
- The Observatory in Islam, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1960.
- Uluğ Bey ve Semerkand'daki İlim Faaliyeti Hakkında Gıyâsüddin-i Kâşî'nin Mektubu, Ankara, 1960.
- Mısırlılarda ve Mezopotamyalılarda Matematik, Astronomi ve Tıp, Ankara, 1966.
- Copernicus and His Monumental Work, UNESCO Türkiye Millî Komisyonu, Ankara, 1973.
- Nikola Kopernik (1473-1973), (Editör), UNESCO Türkiye Millî Komisyonu, Ankara, 1973.
- Beyrûnî'ye Armağan, (Editör), Ankara, 1974.
- Türkler ve Bilim, (Editör), İstanbul, 1976.
- Bilim, Kültür ve Öğretim Dili Olarak Türkçe, (Editör), Ankara, 1978.
- İbn-i Sînâ Doğumunun Bininci Yılı Armağanı, (Editör), Ankara, 1984.

Erkan DAĞLI

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

BCA.30.11.1.0.231.13.1.02.06.1952.

BCA. 30.11.1.0.585.52.5.17.10.1983.

BCA.30.11.1.0.271.22.4.02.02.1984.

BCA.30.18.1.2501.179.1.02.02.1984.

AYAN, Dursun, **Ordinaryüs Profesör Aydın Sayılı,** Ankara, 2008.

AYDIN, Ayten, "Ord. Prof. Dr. Aydın Sayılı'yı Anma Toplantısı Yapıldı" (28 Kasım 2003, Ankara), **Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu**, Bülten, Cilt 16, Sayı 52, 2003.

AYDIN, Ayten,"Osmanlı Tarihine Katkıda Bulunanlar, Aydın Sayılı", **Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM),** Sayı 14, 2003.

CUNBUR, Müjgan, “Ord. Prof. Dr. Aydın Sayılı İle İlgili Anılarım ve Hoca’nın Birkaç Edebiyatçımız Hakkında Görüşleri”, **Cumhuriyetimizin 80. Kuruluş Yıldönümü Anı Kitabı,** Ankara, 2004.

ÇALIŞKAN, Selami, “Türkiye’de Bilim Tarihi Sahasında İlk Doktora Tezi: Aydın Sayılı “Observatory in Islam”, **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, 2/4, 2004.

DEMİR, Rıza, & GÖDOĞAN, Melek Dosay, **Aydın Sayılı,** Atatürk Kültür Merkezi, Ankara, 2008.

DEMİR, Rıza, & KALAYCIOĞULLARI İnan, **Ord. Prof. Dr. Aydın Sayılı Külliyatı-I. Atatürk ve Bilim,** Ankara, 2008.

FRYE R. N., **Hayatta En Hakikî Mürşit İlimdir** (The Truest Guide in Life Is Science) by Aydın Sayılı, 1949.

IRZIK, Gürol & GÜZELDERE Güven, **Introductory Remarks. Turkish Sturdies in the History and Philospohy of Science,** 2005.

İHSANOĞLU, Ekmelleddin, **el-Üstâz el-Doktor Aydın Sayılı ve Âsâruhu el’İlmiyye, el-Marâsıd el-Felekiyye fi el-’Alem el-İslamî,** Arapçaya Çeviren: Abdullah el-Omar ve Gözden Geçiren: Abdülhamid Sabra, Kuveyt, 1995.

İHSANOĞLU, Ekmelleddin, **Aydın Sayılı (1913-1993) At Work: His Scientifi c Biography, 2010,** http: //www.muslimheritagecom/topics/default. cfm?articleID=630, 2010.

KÂHYA, Esin, & diğerleri, **Türkiye’de Bilim Tarihi Araştırmalarının Dünü ve Bugünü, Ankara Üniversitesi. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Bilim Tarihi Anabilim Dalı’nda Yapılan Çalışmalar,** Ankara, 2003.

KÂHYA, Esin, **Ord. Prof. Dr. Aydın Sayılı, Cumhuriyetimizin 80. Kuruluş Yıldönümü Anı Kitabı,** Ankara, 2004.

KAZANCIGİL, Aykut, “Aydın Sayılı’nın Yayınları”, **Bilim Tarihi Dergisi,** 1993.

KÜYEL, Mübahat Türker, “Aydın Sayılı’nın Hayat Hikâyesi, Eserlerinin Değerlendirilmesi Eserlerinin Listesi”, **Erdem Dergisi,** C. 9. S. 25, 1996.

KÜYEL, Mübahat Türker, **In Memorian of Aydın Sayılı: Biography and Account of Scientifi c Activity**, 2010. http://muslimheritagecom/topics/default.cfm?ArticleID=535, Erişim Tarihi:05.03.2022.

SAYILI, Aydın, “George Sarton ve Bilim Tarihi”, **Erdem Dergisi Aydın Sayılı Özel Sayısı,** I/9, 1996.

SAYILI, Aydın, “Profesör Aydın Sayılı’nın Kısa Biyografisi ve Bilimsel Faaliyetleri”, Ankara Üniversitesi, Çeviren: Melek Dosay, **Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM)**, 1994.

SOLTANMURADOV, Güçmurad, **Türkiye Cumhuriyeti Döneminde Bir Bilge: Aydın Sayılı,** Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1999.

UĞURLU, Mehmet Cemil, “Büyük Bir Bilim Tarihçisi Ord. Prof. Dr. Aydın Sayılı (1913-1993)”, **Erdem Dergisi,** C. 9. S. 26, 1994.

İnternet Kaynakları

extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/viewer.html?pdfurl=https%3A%2F%2Fwww.akmb.gov.tr%2Ftemplates%2Fresimler%2FFile%2FOrd.Prof.Dr.Aydin_Sayili.pdf&clen=180881&chunk=trueErişim Tarihi:05.03.2022.

05/01/2023 tarihinde https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/aydin-sayili-1913-1993/?pdf=5040 adresinden erişilmiştir